

Zveza združenj borcev Slovenije danes

Pisati karkoli o delu organizacije, ki ima okoli 100.000 članov, od katerih ima vsakdo izredno bogato življenje, z mnogimi izkušnjami, je lahko tudi nevhvaležno delo. Kajti vsak član lahko nasprotuje mojim trditvam in ponudi nove utemeljitve za svoja drugačna razmišljanja. Zato je treba sprejeti vse navedbe kot moja stališča in gledanja, na podlagi katerih sem zadnja leta delal v tej organizaciji. Stališča v tem opisu in pa tudi v javnosti sem oblikoval vedno po predhodnem poslušanju razprav na številnih sestankih borcev po vsej Sloveniji.

V preteklih letih so se hitro vrstila razna dogajanja, vsa povezana z obračunom za pretekla desetletja in v iskanju najboljše poti naprej. Še prav posebno v tako razgibanem času je bilo vedno treba iskati neke stalnice in tako preprečevati, da nas valovi razpoloženja ali nerazpoloženja preveč ne premetavajo med bregovi, ali nas ne vržejo celo na suhi breg. To delo v borčevski organizaciji niti ni bilo tako težko, ker smo se vsi skupaj sorazmerno hitro usklajevali ob nekaterih stalnicah: vedno je bilo izhodišče človek, njegova različnost in pravica, da jo uveljavi. Brez tega spoznanja ne bi mogli oblikovati slovenskega partizana. Meje uveljavljanja posebnosti vsakega posameznika pa so bile v iskanju možnosti za uveljavljanje temeljnih skupin pravic in koristi. Ta skupnost pravic in dolžnosti pa je samo narod, slovenski narod. Zato smo se od začetka vstaje resnično čutili kot ljudska, slovenska narodnoosvobodilna vojska in pa slovenska, vendar ljudska oblast. Svoboda nam je bila od leta 1941 prva misel in cilj, ostala je tudi poslej, do danes. Verjeli smo in verjamemo le v oblast, ki jo ljudje-narod uresničuje sam nad seboj in zase. V skupnosti enakopravnih narodov in narodnosti Jugoslavije smo iskali poroštvo, da svobodo in pravice uveljavljamo, ne da bi za to vedno znova iskali potrditve možnosti ali sposobnosti za uveljavljanje te svobode in z njo povezane pravice. Vedno takrat, kadar se je obrnilo drugače, in smo morali iskati potrditve za – po našem prepričanju že dokončno priborjeno stanje, smo se vedno znova vračali k ljudem, neprestano prisluškovali njihovim modrostim in se tako obogateli in ohrabreni vračali v politične boje. Teh ljudi pa nismo iskali samo na cestah ali v sodobnih revijah, kjer danes veliko pišejo v imenu demokracije in v imenu naroda, ampak povsod tam, kjer ljudje skupaj živijo, delajo in ustvarjajo. Lahko je, da smo kljub temu delali napake. In smo jih. So tudi v mojem delu in razmišljanju. Nič lažje mi ni, ko ugotavljam, da s svojimi mnenji in razmišljanji nisem sam. Kljub temu je treba vse, kar sem napisal, jemati – čeprav sem uporabljal tudi množinske oblike – kot moja razmišljanja in ocene.

Povojna zamenjava generacij

Samo članstvo v borčevski organizaciji ne prinaša članom nobenih drugih pravic, razen pravice delovati v skladu z njenim programom, voliti delegate in/ali prevzemati delegatske dolžnosti in svoji organizaciji, v družbenih in samoupravnih organizacijah, v SZDL in v skupščinskem sistemu. Kot družbenopolitična organizacija imamo borci pravico do določenega števila delegatov v SZDL in v skupščinah. Borce oziroma udeležence NOB pa kot delegate in predstavnike volijo tudi

druge družbenopolitične organizacije, društva in ustanove. Po številu borcev v družbenem ali delegatskem sistemu upravljanja smo lahko še pred leti ugotavljali, da je udeležba tega rodu v javnem in političnem življenju sorazmerno visoka, ni pa že desetletja odločujoča. Borci so se iz javnega življenja umikali postopno in v glavnem skladno s potrebami in sposobnostjo novih rodov. Generacijskega konflikta v naši republiki nismo občutili kot velik družbeni problem. Udeležba borcev v javnem in političnem življenju je bila zmanjševana sorazmerno njihovi sposobnosti za uresničevanje političnih in razvojnih programov. Le posamezniki iz tega rodu so zadržali nekatere vidne položaje na republiški ravni do zadnjih let, vendar so tudi njihove sposobnosti in primernosti bile preverjene tako kot za vse druge funkcionarje, in odločitve o njihovi primernosti za odgovornejše položaje v družbi so bile sprejete na podlagi dela in sposobnosti.

Umik udeležencev NOB, njihova zamenjava z novimi rodovi pa je bila vsa desetletja nazaj, pravzaprav od konca vojne naprej, tudi rezultat političnih odločitev. Te so sledile ugotovitvi, da so bile razmere boja za osvoboditev in po vojni, za gradnjo dežele in uvajanje socialističnih družbenih odnosov tako različne, da je bilo nujno vedno znova spodbujati tako znanje in sposobnost, ki sta ustrezala novim potrebam. Največja sprememba je bila dosežena z demobilizacijo borcev iz partizanskih in NO enot takoj po vojni, ko se je večina slovenskih partizanov vrnila domov v vasi, del se jih je preusmeril v industrijske dejavnosti oziroma v pospešeno obnovo porušene dežele.

Konec petdesetih let je sledil drugi val demobiliziranih partizanov iz vojaških služb. Njim so se pridružili tudi številni vojaški kadri, ki so delovali v službah in enotah za zaščito naroda. Številni partizanski kadri so bili po vojni vključeni v organe ljudske oblasti. Ti so bili do začetka šestdesetih let večkrat spreminjani, okrožja ukinjena, okrajna vodstva združevana. Ob vsaki priložnosti so »najboljši« kadri šli na nove odgovorne položaje, številni »nekvalificirani« so s pomočjo kadrovskih služb dobili novo delo. Bivši partizani so našli zaposlitev tudi v gospodarstvu, kjer jim je v takratnih izrazito administrativnih razmerah odločanja uspelo ustanoviti in razvijati številna podjetja, ki so še danes uspešna.

Ko smo ob raznih spremembah na gospodarskem področju v drugi polovici šestdesetih in v sedemdesetih letih spodbujali hitrejši razvoj gospodarstva na sodobnejšem poslovanju, je ponovno tudi ta generacija, čeprav ob sicer nekaterih uspešnih partizanskih direktorjih, bila zamenjana na podlagi spiskov, narejenih v partijskih komitejih. V tem času je bilo vpeljano tudi načelo obvezne rotacije. Na ta način bi morali biti zamenjani tudi zadnji vojni in tudi prvi povojni kadri. Tudi tisti, ki so odločali o dotedanji zamenjavi partizanske generacije. Zapletlo se je pri tem z raznimi sistemskimi izjemnimi, horizontalnimi rotacijami, zato je ta zamenjava bila upočasnjena.

Del izobraženih udeležencev NOV se je takoj po vojni umaknil iz javnega in političnega življenja in se posvetil svoji stroki v celoti, le redkim mladim partizanom pa je po vojni uspelo z dopolnilnim študijem ali celo na novo pridobiti visoko izobrazbo. Ob njih je del bivših partizanov ostal še do nedavnega v strokah in v aktivnem družbenopolitičnem življenju, velika večina pa je dočkala današnji čas kot upokojena generacija. Udeleženci vojne na strani organiziranega boja za svobodo in revolucionarne preobrazbe družbe so tako tudi v povojnem času neposredno doživljali in občutili vse spremembe in preobrazbo naše družbe. Doživljali so in bili deloma prizadeti z agrarno reformo in nacionalizacijo ter odvzemom imovine, z odkupi na vasi, življenjem na karte, nezaupanjem do tistih izobraženec, ki niso bili še po vojni neposredno vključeni v revolucionarno preobrazbo,

zaradi številnih selekcij – z javno oceno o kvalificiranosti ali nekvalificiranosti za sprejemanje in izpolnjevanje novih nalog – so se včasih umikali posamično ali skupinsko močno prizadeti.

Taka izbira med ljudmi je bila ublažena z ugodnimi možnostmi za demobilizacijo, izbiro novega poklica, z možnostjo za dodatno izobraževanje, z upokojitvijo in ponovno zaposlitvijo v novem poklicu, z ugodnejšimi pogoji za upokojeve. Generacija je ostala delavoljna predvsem zato, ker smo sami bili zagovorniki pomlajevanja v družbi.

Prizadetost in kritičnost borcev pri uresničevanju sistema

V osemdesetih letih smo v vodstvu borčevske organizacije ugotavljali še izredno razporejenost članov za politično delovanje. Kritičnost, ki je tudi že v prejšnjem desetletju bila značilna za borce, se je v tem času povečala zaradi neuspešnosti našega družbenega in gospodarskega upravljanja. Neodgovorno najemanje posojil in nato nesposobnost vračanja dolgov sta potrdila upravičenost borčevske kritike, ki je že dolgo pred tem bila glasna v našem političnem prostoru. Uveljavila se je predvsem v zahtevi po odgovornosti. Zaradi posebne odgovornosti, ki jo čutimo borci do te družbe in sistema, pa je bila naša kritičnost usmerjena predvsem v nedosledno uresničevanje zastavljenih programskih ciljev, v zahtevo po ustreznih spremembah in dopolnitvah obstoječega sistema in obrambo temeljev družbenega sistema. V takih zahtevah smo bili enotni v Sloveniji in v začetku tega desetletja tudi v jugoslovanskem prostoru, kar je bilo očitno v zveznem odboru Zveze združenj borcev Jugoslavije. Bili smo pri nas in v Jugoslaviji najbolj kritični v primerjavi s preostalimi frontnimi organizacijami (ZK, mladina, sindikati) v SZDL.

Kot rečeno, naša kritičnost je bila izrečena v okvirih družbenega sistema in na temeljnih programskih dokumentih. Čeprav ostra in glasna, saj so borci zahtevali javno odgovornost in zamenjavo vodilnih skupin, obsodbo birokratizacije, s tem vsakega odtujevanja oblasti od naroda in delavcev, je bila naša kritika vzeta kot dobronamerna, nenevarna, blagohotno je bila preslišana ali celo ironizirana. Nekaj več odmevnosti je imela le zahteva španskih borcev po izrednem partijskem kongresu in pa zahteva predsedstva ZZB Jugoslavije, da se v obeh predsedstvih, partije in države, razčisti vprašanje odgovornosti za zadolžitev države in zgrešeno razvojno politiko, da se obsodi vsak etatizem in da s pomlajenim vodstvom dosežemo enotnost v razvojni politiki Jugoslavije. Kljub zahtevam in predlogom, ki jih je izreklo predsedstvo jugoslovanske borčevske organizacije, in predlogu, da bi prenesli borčevsko kritiko neposredno vodstvu partijske organizacije Jugoslavije, do tega ni prišlo. Dosegli smo le to, da je predstavnik partijskega vodstva Jugoslavije od takrat večkrat sodeloval na borčevskih sejah, vendar bolj s ciljem, da pomiri to populacijo s tem, da ji izkaže primerno pozornost.

Zastavljamo si vprašanje, kako to, da ta rod, ki je preživel vojno in si lasti zasluge za to, da smo Slovenci enakopravni z vsemi narodi v Jugoslaviji in v mednarodnem prostoru, v svobodni izbiri življenja in razvoja, ki je tudi po vojni delal požrtvovalno in se nato umikal iz aktivnega dela, saj se je zavedal, da je treba odstopati mesta mlajšim in boljšim, kako to, da je po štirih desetletjih po vojni še vedno zavzeto dejaven v našem političnem življenju.¹

¹ Z anketo smo ugotovili, da je bilo po stanju 31. 12. 1984 v Sloveniji 1011 združenj borcev in vojaških vojnih

Ko so bivši partizani in aktivisti, interniranci in taboriščniki, skratka, aktivni udeleženci NOB, postopno zapuščali delo v armadi, ljudski oblasti, gospodarstvu in družbenopolitičnem življenju, so sprejemali nove zadolžitve največkrat v krajevnih skupnostih in občinah, manj na republiški ravni. Delati so začeli v družbenopolitičnih organizacijah, društvih, manj v interesnih skupnostih in raznih strokovnih posvetovalnih telesih. Velika večina je tako prevzela delo, ki ni bilo plačano oziroma redno nagrajevano. Še v preteklem letu smo ugotavljali, da marsikatera konferenca SZDL v krajevnih skupnostih brez borčevske udeležbe ne bi bilo mogoče sklicati. Uspeh krajevnih referendumov je marsikje odvisen od stopnje zainteresiranosti borcev. Posebno v vaških skupnostih so bili borci najtesneje povezani s prebivalci.

Mislim, da izvira hotenje borcev po aktivnosti »do zadnjega« iz naslednjih razlogov: v njih je velik občutek odgovornosti, še posebej do te družbe, ki naj bi bila samoupravna, socialistična. Čeprav so se predstave, ki smo jih kot mladi ljudje o naši skupni bodočnosti gojili med vojno in neposredno po njej, razblinile pod težo stvarnosti, je naša pripravljenost za delo lahko tudi izraz neizpolnjenih pričakovanj in naših obljub; pa tudi vere, ki je vsajena globoko v nas, da moramo ostati tesno povezani z ljudmi, z narodom, kajti če kdo, potem smo mi v partizanih nešteto krat dobili potrditev, da je le organiziran narod močan. Mogoče smo tudi zaradi tega vedno znova iskali in tudi našli zatočišče med ljudmi, v krajevnih in vaških skupnostih, težje v občinah, še težje v republiki in posebno v zadnjih letih, najtežje v federaciji.

ZB in SZDL

Na naših sestankih, pa tudi v vseh napisanih poročilih, se je vedno pokazala naša velika zavzetost za uspešno delo SZDL kor frontne organizacije, katere sestavni del smo se vedno čutili. Mogoče je bilo nekaj paternalizma v tem, ki pa izhaja iz dejstva, da smo se v mladosti oblikovali v OF, pri čemer smo bili toliko uspešni, kolikor so ljudje sprejeli naše pobude oziroma smo bili sposobni, da jih prilagodimo njihovemu razumevanju in potrebam. Odtod tudi borčevska sprejemljivost za pluralizem, za različnost razmišljanja, saj smo bili navajeni na prepričevanje. Vendar je po vsakem prepričevanju sledilo delo, pri katerem smo bili navajeni tudi vztrajati pri izpolnjevanju dogovorjene politike. V SZDL se je v zadnjem času povečala različnost in zmanjšala sposobnost doseganja enotnosti pri delu in, povezano s tem, tudi za ugotavljanje odgovornosti za neopravljeno delo. Ob tej ugotovitvi se vračam na rezultate naše ankete, iz katere sledi, da se borci še danes bolj počutimo v krajevnih skupnostih. Pač zato, ker je tam lažje doseči enotnost pri delu, posebno še, kadar usklajujejo stališča za konkretne in neposredne naloge, kot so npr. zbiranje sredstev za ceste, družbene prostore, šole ipd.

invalidov. V njih je delovalo 102.306 članov ZB. Od tega števila je bilo takrat zaposlenih 6214 borcev ali 6,7%. Članov ZK je bilo 14.065 ali 13,74%. V krajevnih skupnostih dela 25.884 članov (25,3%), v organizacijah združenega dela deluje v delavskih svetih in njegovih telesih še 967 članov (0,94%), v samoupravnih interesnih skupnostih deluje med delegati še 3274 članov (2,06%), članov raznih družbenih organizacij in društev je 37.726 (36,88%), od tega jih je 3639 članov samoupravnih organov, v posebnih družbenopolitičnih skupnostih (mestih in regijah) deluje 589 članov (0,58%), na republiški ravni deluje v delegatskem sistemu skupno 170 delegatov. Po tem statističnem prikazu aktivnosti članov ZZB Slovenije je očitno, da je aktivnih v družbenopolitičnem življenju kar 74.810 ali 73,12%, pri čemer pa moramo upoštevati, da se nekatere, posebno delegatske zadolžitve ponavljajo na različnih ravneh in bi tako ta prikaz dejavnosti moral biti manjši. – Povprečna starost borcev v letu ankete je bila 68 let. Zaradi umrljivosti, v letu 1987 je umrlo 15 članov na dan, in starosti, tudi ugotavljamo, da je že po štirih letih družbenopolitična aktivnost članov ZZB Slovenije dokaj zmanjšana.

Tak naš odnos do SZDL se močno razlikuje tudi od drugih republiških in pokrajinskih borčevskih organizacij. Za nekatere od njih je borcem edina direktivna organizacija Zveza komunistov, SZDL pa prostor uresničevanja njenega programa. Zato se tudi današnje predsedstvo jugoslovanske borčevske organizacije obrača s kritikami in zahtevami le k CK-ju. Odtod tudi vse večje razlike med našimi organizacijami v Jugoslaviji.

Nekaj več kot 10% borcev je tudi članov ZKS. Občasna številnejša izstopanja borcev iz te organizacije so povezana predvsem z ugotavljanjem njene nesposobnosti, da uresničuje program, ne pa zaradi programa. Na X. kongresu ZKS je bila desetina delegatov še borcev, desetina jih je bila med razpravljalci, ki so se zavzemali za prenovo oziroma za radikalne politične reforme v ZK in v družbi. Podprli so sestop z oblasti Zveze komunistov in njeno vračanje k pridobivanju ljudi z argumenti in z zgledom, kar je bila značilnost dela komunistov med vojno. Borci so izražali celo prepričanje, da gredo tudi ti reformni procesi prepočasi.

Številni komunisti borci niso z izstopom iz ZK v ničemer zmanjšali svoje dejavnosti v borčevski organizaciji, kot njeni delegati pa niso zmanjšali niti zanimanja za delo v SZDL. S temi izstopi iz ZK se kaže povečana stopnja različnosti glede iskanja možnih poti izhoda iz težav tudi med borci. Vendar ostaja skupni imenovalec, ki jih druži pri delu v tej organizaciji, skupna dolgoletna usoda, temeljne predstave o hoteni družbi, ki so ostale nespremenjene vseh zadnjih 40 ali celo 50 let in pa spoznanje, da lahko ostanemo povezani z ljudmi edinole z javnim delom.

Številni so bili poizkusi za tesnejše sodelovanje ali vsaj redno izmenjavo mišljenj z mladinsko organizacijo (ZSMS). Medtem ko občasno in tudi redno sodelujemo »v bazi«, je to vse težje tam, kjer bi se morali pogovarjati forumi ali njihovi predstavniki med seboj. Ovira za to je prav gotovo naš nehoten paternalističen odnos do mladih, česar ne moremo odpraviti niti s politično voljo. Vendar sem se v ZB vedno srečeval s hotenjem, da stari razumemo mlade in jih vedno podpiramo. Ne pomnim, da bi med borčevskimi in mladinskimi organizacijami v preteklih letih prišlo do nesporazumov, neprijetnih dialogov ali celo nasprotovanj, vsaj ne takrat, kadar so bila v ospredju načela. Tako stanje razumevanja in strpnosti prav gotovo kaže na modrost, da se nobena dobra rešitev ne more najti, niti ne iskati brez mladih, ki jo tudi edini lahko neobremenjeno uresničujejo.

Še en razlog je bil, da smo vedno iskali čim tesnejše organizacijske povezave s frontnimi deli v SZDL: tako smo vedno preverjali možno uresničljivost naših stališč, njihovo demokratičnost, sodobnost, skratka, njihovo politično vrednost. Zavedali smo se, da smo zaradi let in opevanih pridobljenih izkušenj neprestano v nevarnosti, da ne postanemo nestvarna, vedno manj sprejemljiva družbena organizacija. V naših srečanjih s partnerskimi ali sorodnimi veteranskimi organizacijami v svetu smo imeli možnosti konkretno spoznavati, kako nekatere veteranske organizacije postajajo konservativne in orodja nedemokratičnih strank. Samo sklicevanje na mir in sožitje med narodi, kar je sicer značilno za vse odporne in večino veteranskih organizacij, še ne daje legitimacije demokratičnosti neki organizaciji, če ni (ni več) sposobna pomagati in biti vpeta v iskanje in ustvarjanje bolj demokratičnih in sodobnih odnosov med ljudmi in narodi.

Prilagoditev vrednot NOB za današnjo rabo

Danes med borci v razmišljanju o našem delu v preteklosti in dandanes skoraj nihče ne postavlja vprašanja, kaj bo z našo organizacijo za nami. Pred desetletjem

je bilo to vprašanje za nekatere v ospredju. V skrbi namreč, da ne bi zamrle tiste dejavnosti, ki so nas zadrževale politično takrat še kar aktualne: to je bila predvsem skrb za nadaljevanje vrednot iz NOB in povojne gradnje ter boja za ohranitev naše neodvisnosti. Tolikokrat je namreč bilo javno poudarjeno, da je delo borčevske organizacije poroštvo za očuvanje in nadaljevanje teh vrednot, da je logično sledilo tudi vprašanje, kaj pa potem . . . Le redki posamezniki so razmišljali in predlagali, da bi pri naši organizaciji imeli organiziran podmladek, to je mladino, ki bi se skupno z nami zavzemala za nadaljevanje našega dela. Verjetno je bil glavni vzrok za razmišljanje praksa v nekaterih organizacijah odporništva po svetu, na primer, Vsezveznega združenja partizanov Italije (ANPI) in pa Zveze koroških partizanov v Celovcu. V obeh organizacijah so ustanovili sekcije mladih, ki se vključujejo v delovanje demokratičnih organizacij mladine v njihovi državi in pa v mednarodnem obsegu, hkrati pa pomagajo pri konkretnem delu nacionalnih odporniških gibanj.

Pri nas je bil o takih razmišljanjih dan pravočasno jasen odgovor: ne iščemo nobenih oblik pomlajevanja in nadaljevanja naše organizacije z neudeleženci NOB in revolucije. Prizadevanja za doseganje naših ciljev so vsebovana v uresničevanju temeljev ustave. Tako imenovane »tradicije« v ožjem smislu so naloga SZDL, pri kateri so organizirani sveti za tradicije, od občin do republiškega vodstva, v katerih delujejo predstavniki vzgoje, kulture, muzealstva in drugi javni delavci. Njihova naloga naj bi bila strokovno proučevanje tega časa, njegova predstavitev na način, ki bo podal domači in mednarodni javnosti pričevanje verno in sodobno.

Kot posledica takega dela je bila v tem času objavljena vrsta pomembnih publikacij, organiziranih mnogo razstav, strokovnih in množičnih prireditve. Sodelovanje borcev pri delu svetov je bilo zavzeto in vsaj v začetku njihovega delovanja lahko prav njim pripišemo zasluge, da so ti sveti zaživel.

Vendar je skrb za sodobno predstavitev zgodovine in vrednot tistega časa še vedno ena od nalog tudi same borčevske organizacije. Velika je zavzetost borcev, da bi bil ta čas pošteno in dovolj natančno predstavljen. Zato poleg tega, da sodelujejo pri delu Svetov v SZDL, tudi v sami borčevski organizaciji ohranjajo vrsto dejavnosti, za katerih uresničitev je treba združevati strokovnost in ljubiteljsko privrženost pri zbiranju neposrednih pričevanj, osebnih, skupinskih doživetij iz tistega časa, razvoja NO gibanja v naših pokrajinah, mestih, občinah, o usodah Slovencev v taboriščih, v prekomorskih deželah ipd. Spominu na posamezne dogodke in dejavnosti iz NOB so posvečene številne javne prireditve. Omenjamo le nekatere, ki so postale nepogrešljiv sestavni del kulturnega, športno-rekreacijskega in javnega življenja. Taki so vsakoletni festival Revolucija in glasba, Festival Kurirček, umetniške razstave umetnikov-udeležencev NOB in povojnih – na temo o svobodi, sožitju ipd., športni maratoni in pohodi so zajeli desetstisoče udeležencev.

Razen z založništvom (ZB je ustanovitelj Partizanske knjige in založbe Borec), s časopisom (tedensko glasilo TV-15) in revijo (Borec) se še več kot 130 domicilnih odborov enot in različnih služb, ki so delovale v partizanskem zaledju, zavzeto ukvarja z zbiranjem in urejevanjem gradiva, spominov, usklajevanjem in razčiščevanjem posameznih spornih in še nedorečenih dogodkov. Nekateri avtorji, v veliki večini sami udeleženci NOB, so se dolga leta ukvarjali s posameznimi monografijami enot in služb, prehodili ponovno cele poti posameznih enot zato, da so podali čimbolj verodostojne opise nastanka in razvoja osvobodilnega gibanja po vsej Sloveniji. Več kot 100 že izdanih monografij, vsaj toliko jih je še v rokopisu, poleg številne literature, ki daje romansiran prikaz usode posameznikov in delne

opise enot in služb, ki so zgodovinsko utemeljeni, vse to je predvsem izraz hotenja organizacije in njenih članov, da dogodki tega časa ne gredo v pozabo, da bi odkrili vso resnico o sebi in drugih udeležencih NOB. Vedno večja je tudi njihova zavzetost, da niso odvisni samo od vedno manj zanesljivega spomina. Desetletja že deluje v organizaciji komisija, katere člani so naši najuglednejši zgodovinarji, ki proučujejo zgodovino NOB, ki s pisanjem priročnikov za pisce in zbiratelje zgodovinskega gradiva in nato s strokovnimi recenzijami skrbijo za točnost opisov in podatkov v rokopisih, pripravljenih za tisk. Od leta 1986 deluje tudi Društvo piscev zgodovine NOB z nalogo, da skrbi za strokovno pomoč in večje sodelovanje oziroma pregled in usklajenost vsebine dela številnih avtorjev.

Spraševal sem se vedno znova, ko sem se srečeval s posameznimi vprašanji iz tega vsebinsko tako bogatega dela v zgodovinopisju in z izredno zavzetostjo številnih posameznikov pri tem delu, od kod ta vnema in predanost? Koristoljubje ni posredi, kajti avtorji so prejeli – vsaj do nedavnega – simbolične nagrade. Želja po priznanju je skoraj navzoča pri vseh avtorjih, vendar po priznanju, ki je vezano na ugotovitev točnosti in prepričljivosti podane snovi. Tudi za ugled posameznih avtorjev ali opisanih junakov ni šlo.

Mislim, da je odgovor na to vprašanje treba iskati v vse večji stiski tega rodu, stiski, ki izhaja iz prepričanja, da smo se borili za poštene cilje, da se pa vedno bolj ostro in kritično vprašujemo o smotrnosti in pravilnosti našega boja. Hotenju našega rodu, da moramo pošteno opisati vstajo in revolucijo, se tako pridružuje še potreba, da se postavimo odločno po robu politično motiviranim očitkom, ki po našem prepričanju niso skladni z zgodovinsko resnico in izkušnjo.

Ob srečanjih s predstavniki drugih borčevskih, odporniških gibanj in organizacij žrtev iz pretekle vojne sem primerjal, koliko so v drugih državah objavili del o njihovem odporništvu ali osvobodilni vojni, in ugotovil, da smo Slovenci po izdanih knjigah na to temo ne samo v Jugoslaviji, ampak tudi v svetu največ in najbolj obdelali to naše zgodovinsko obdobje in da imamo obenem še vedno veliko notranjo potrebo po samoizpovedovanju. V ospredju je vedno bolj potreba po opisovanju časa s podoživljanjem različnih usod, ne samo v partizanskem boju, ampak tudi v zaledju, taboriščih, izven matične domovine, in je tako očitno, da sta bila protifašizem in hotenje po svobodi kot možnost ali nujna ponudena za opredelitev in delovanje skoraj vsakemu odraslemu Slovencu.

Partizani, ki so se borili skupno z nami in danes živijo na avstrijskem Koroškem ali v Italiji, nas zaskrbljeno sprašujejo, ali je res, da pri nas blede ugled osvobodilnega boja. Ne povezujejo ga s stanjem danes pri nas. Možnost za spremenjeno oceno mednarodnega sodelovanja demokratičnih sil v boju proti nacifašizmu bi lahko vplivala tudi na današnje sodelovanje v tem prostoru. Nerazumljivi so jim zato dvomi o pravilnosti NOB, vloge komunistov, zavezniško naravo celotne NOB, narodni značaj revolucionarne preobrazbe, zato v jasno razmejitev dveh borečih strani: na tisto z narodom – na strani zaveznikov – in na tisto z nacifašizmom. Povojno sodelovanje med demokratičnimi silami pri njih ni nikoli sprožalo dvomov o njihovem partizanskem boju, njegovem odporništvu, razen v redkih obdobjih boja za povelje meje v tem delu Evrope (npr. med hladno vojno, ob »trikolorizmu« v Beneški Sloveniji in Videmski pokrajini), niti ne o sodelovanju Italijanov pod poveljstvom NOV Slovenije oziroma Jugoslavije, ali Slovencev na avstrijskem Koroškem. Tudi nekatere spomenike, ki jih postavljajo predvsem na pobudo nacionalističnih organizacij ob meji z Jugoslavijo, v Trstu, na Bazovici, v Gorici in Celovcu, namenjajo t.i. deportirancem oziroma »žrtvam nasilne asimili-

latorske« vloge »okupatorske« jugoslovanske armade, ki naj bi jo imela ob osvoboditvi teh krajev in neposredno po vojni. Pri tem pa se ne spotikajo ob sam osvobodilni boj Slovencev, Italijanov, pa tudi ne manjšega števila Avstrijcev, v sodelovanju z nami. Ugledni predstavniki italijanskih partizanov so tudi v zadnjem času večkrat javno spregovorili o svojem sodelovanju z nami, o naši pomoči njihovemu odporu in vtis imam, kot da nam s tem ponovnim javnim priznanjem hočejo pomagati zaradi nekaterih tudi njim znanim očitkom o nekakšni stalinistični in prevarantski vlogi komunistov v OF, o poskusih prekvalifikacije narodno-osvobodilnega boja v državljansko vojno.

Naš odnos do nekaterih perečih in razvojnih vprašanj

Združenja ZZB neprestano zahtevajo, naj republiški odbor oblikuje stališča do vseh perečih vprašanj in našega razvoja. Naši republiški organi so po svoji strani vključeni v različna republiška delegatska in politična telesa in so tako v položaju, da morajo zavzeti stališče praktično do vseh družbenih problemov. Tako je organizacija kot aktivni del te družbe neprestano na prepihu, kar je svojevrsten fenomen. Organizacija, katere člani imajo v povprečju nad 70 let, ki so že skoraj pol stoletja, od leta 1941 glavni akterji, po vojni pa le vključeni v druge strukture družbe in tako soodgovorni za vse težave osvobajanja in razvoja nekega naroda, nastajanja in razvoja neke federativne države, ki je že sama po sebi težka državna struktura, v specifičnem mednarodnem prostoru pa še posebej, – je še vedno klicana k javni soodgovornosti za oblikovanje politike. V zadnjem desetletju in več se to dogaja bolj zaradi spoštljivih odnosov do generacije ali potrebe po sklicevanju na preteklost, v imenu katere naj bi predvideli bodočnost oziroma zaradi zanikanja pravilnosti prehojene poti, zato da bi jo radikalneje spremenili. – Vsekakor pa tisti, ki nas kličejo na odgovornost, to delajo vedoč, da vsaj ogromna večina te generacije že nekaj desetletij ni več v ustvarjalnem delovnem odnosu in da so bile številne slabe odločitve sprejete kljub naraščajoči kritičnosti ravno te generacije.

Zato si že nekaj let v borčevski organizaciji nismo delali utvar o usodnosti našega soodločanja, še manj danes. To pa ne zmanjšuje naše resnosti in odgovornosti, ko oblikujemo stališča. Zaradi naše stvarne družbene moči jih v javnosti sprejemajo tudi z vse manjšo odmevnostjo. Oziroma le-ta je odvisna od tega, koliko lahko naša stališča posamezne skupine koristijo pri njihovih političnih potrebah: ali s ciljem, da nas diskreditirajo, ali s ciljem, da se sklicujejo tudi nanje, kadar jim ustrezajo. Ta moja ocena velja seveda le za tisti del javnosti v naši družbi, ki je najbolj kritičen in glasen, ki mu zato medijska sredstva rada odpirajo viden prostor in najbolj udarne oddaje. Pritrditev, da le še uživamo ugled v javnosti, ne toliko zaradi nas kot delavcev v povojnem času, ampak predvsem zaradi naše udeležbe in prispevka v narodnoosvobodilnem boju, vidim tudi v tem, da je dana večja pozornost posameznikom in skupinam borcev, ki dajejo razne protesne izjave, se vključujejo v politična alternativna gibanja ali v Odbor za varstvo pravic obtoženih pred vojaškim sodiščem.

Dejstvo, da se že kar številni borci vključujejo v politične aktivnosti izven borčevske organizacije, pomeni, da je vsak dosedANJI politični prostor postal preozek za izražanje tudi vseh poštenih mnenj. To se dogaja vse pogostejše, še posebno zaradi objektivnih okoliščin, tudi v borčevski organizaciji. Postaja premalo dinamična, da bi spremljala ali sprejemala vsa gibanja in mišljenja. To pa ne pomeni, da bi morali nosilce teh stališč odstraniti iz dela v organizaciji. Že zato ne,

ker člani v njej niso bili nikoli monolitni, ampak smo vedno iskali enotnost v bistvenih vprašanjih našega razvoja.

Naj naštejemo nekatera od teh: naš odnos do slovenske državnosti, do skupnosti narodov Jugoslavije, do JLA, do treh reform.

Na eno od javno zastavljenih vprašanj o tem, zakaj sem šel v partizane, sem enkrat že odgovoril tako, da me (nas) je pri opredelitvi za Osvobodilno fronto slovenskega naroda leta 1941 in za oborožen upor vodilo najprej hotenje po narodni osvoboditvi, nato opredelitev za pravične družbene odnose in nato šele hotenje, da svobodo in bolj pravično družbo ustvarimo v enakopravni skupnosti narodov v Jugoslaviji. Svoboda brez lastne državnosti ni mogoča, zato je samo odločen prehod osvobodilnega gibanja v ljudsko oblast, ki je nato odločala o narodovi usodi, med oboroženim bojem tudi s slovensko vojsko, omogočalo, da smo štiri leta vzdržali izredno težke preizkušnje. V tem času smo postajali vse močnejši samo zato, ker smo hitro razvijali lastno državnost. Moč za tak razvoj smo črpali iz neprestano potrjevane odločnosti ljudi, da so oni sami nova oblast in nase prevzamejo s tem izredno težka bremena. Kdo bi jih sicer prisilil, da bi, na primer, dajali hrano in vsako pomoč tej vojski, če ne bi bili prepričani, da je njihova, ko si bil že samo zaradi izkazanega suma za sodelovanje v NOB kaznovan s smrtjo, preselitvi jo ali mučenjem. Udeleženci in priče tega procesa nastajanja slovenske državnosti se zato ne morejo izneveriti tej izkušnji.

Očitili so nam, da se za nas zgodovina začanja leta 1941. Očitek je bil mogoče celo razumljiv, hkrati pa krivičen. Nobena druga generacija namreč ni imela možnosti, da bi tako odločno odpravljala zgodovinske krivice, storjene našemu narodu v pretekli zgodovini, kot ravno partizanska. Vse to smo delali zavestno kot rezultat jasnih političnih odločitev. Tako je bilo s pohodi v Slovensko Benečijo, v zadnje slovenske zaselke severno od Drave, z dobro organiziranim delom v Trstu, Trzinu, Gorici in Celovcu. Da smo hoteli po vojni vedno znova dosegati uspehe v tej smeri, je mogoče razlagati tudi s tem, da smo vedno znova skušali dokazovati pravilnost uresničevanja programa OF, njegovo zgodovinsko pogojenost in utemeljenost. Zato smo tudi ves čas vojne v vse, kar smo delali, vključevali vse dotedanje zgodovinske in kulturne dosežke. Čeprav je bil ta naš program uresničen glede enotnega nacionalnega prostora le v omejenem času, je pa vendarle bila s tem ustvarjena možnost, da tudi v novih mednarodnih razmerah na teh temeljih gradimo naprej naš nacionalni program. Vse do danes in še jutri. To velja za ljudsko oblast in iz nje nastalo slovensko državnost, isto velja za slovensko partizansko vojsko in tudi iz nje nastalo jugoslovansko ljudsko armado.

Zelo zavzeto smo v borčevski organizaciji razpravljali o predloženih ustavnih spremembah. Sprejeli smo razpravo o ponujenih spremembah zato, ker je pomemben del predlogov obljubljal povečano učinkovitost delovanja celotnega sistema, osamosvojitve gospodarskih subjektov, večjo možnost za uveljavljanje odgovornosti v družbi. Predlogi v tej smeri so ustrezali našim prej izrečenim kritikam sistema. Za večino udeležencev v naših razpravah je bilo razumljivo, da od nacionalne suverenosti ne odstopamo niti za korak, v pričakovani večji učinkovitosti in povečani odgovornosti v sistemu smo celo videli poroštvo tudi za večje uveljavljanje naše suverenosti. Zato smo ponovno vztrajali pri doslednem spoštovanju AVNOJ-skih načel in pa temeljev ustavne ureditve iz 1974. V primerjavi s številnimi zahtevami v slovenskem prostoru pa so iz naše organizacije prišli pozivi, da moramo jasno oblikovana stališča, skladna s koristmi Slovenije in ne v nasprotju z interesi skupnosti, uveljavljati v jugoslovanskem prostoru z dobrimi utemeljitvami.

Predno so bili v našem tisku objavljeni članki, ki so bili žaljivi do JLA in nesprejemljivi, s katerimi se nismo strinjali tudi v borčevski organizaciji, smo razpravljali o nekaterih vidikih položaja v naši družbi. Spregovorili smo o izredno slabem materialnem položaju starešin in vojaških upokojencev.

Vse borčevske organizacije so redno sodelovale s pripadniki JLA po vsej Sloveniji. Sodelovanje je bilo vsestransko in tako življenjsko, da smo sprejemali vključevanje in sodelovanje naših starešin in vojakov v nekatere naše dejavnosti kot povsem normalno dejavnost. Vojaki so pomagali na osamljenih kmetijah ob meji, kopali, gradili povsod, kjer je bilo potrebno in najtežje. Negovali smo tradicije partizanskih enot in njihovih uspehov. Sodelovali smo pri današnjih obrambnih načrtih. Zato smo imeli v naših razpravah o JLA pred seboj predvsem človeško plat življenja v vojski. Razpravljali smo o zaostajanju življenjskega standarda vojaških starešin, aktivnih in upokojenih, resno in odločno smo opozarjali na hitro upadanje zanimanja Slovencev za vojaške poklice, odprto smo govorili o razlogih za tako stanje. Ugled in dostojanstvo JLA smo obravnavali na isti način kot ugled naše borčevske organizacije.

Vendar pa ugotavljamo, da ostajajo resnični problemi v zvezi z njenim položajem v družbi nerazrešeni. Malo ali nič se ni naredilo za izboljšanje življenjskih in delovnih razmer, ki bi bile sprejemljive za povečanje deleža Slovencev v JLA. Nerazumljiva je odbojnost najbolj odločujočih v JLA do upravičenih zahtev v slovenski javnosti po uveljavljanju slovenščine in simbolov našega naroda na naših tleh (zastava). Najodgovornejši v JLA in Predsedstvu Jugoslavije se zato morajo zavedati, da nam bo tudi borcem vedno težje gojiti zavest, da je nekaj naše, če pa nimamo vsakdanjih, normalno uporabljanih, neposrednih in pa tudi institucionalnih možnosti (v skupščinskih organih), da vplivamo na spremembe in na posodabljanje tega, kar je in mora ostati naše in skupno.

Odločni smo bili in bomo ostali proti vsakim diskvalifikacijam starešin in vojakov, reševanju odprtih vprašanj izven sistema, ustvarjanju ozračja odbojnosti in nezaupanja do naše vojaške uniforme. V razpravah o JLA smo tudi v zadnjem času obnavljali spomin na zgodovinsko pot nastanka JLA in sodelovanja s slovensko vojsko.

Kot enotna organizacija je nastajala že med vojno zaradi potreb po partnerstvu z drugimi zavezniškimi armadami in je skupno z njimi tudi naša armada osvobajala del Evrope, ne samo Jugoslavijo. Izredna je bila njena vloga pri zaščiti rosno mlade svobode pred zunanjimi pritiski za novo delitev interesov velikih sil takoj po vojni, v obrambi pred Stalinovim pritiskom, v boju za priključitev Slovenskega primorja. V vsem tem obdobju smo tudi Slovenci dali tej armadi številne kadre in naše najboljše moči. Naš cilj zato mora biti, da se odnosi z JLA posodobijo glede na nove, povsem drugačne mednarodne okoliščine, na doseženo stopnjo demokratizacije v naši družbi, predvsem pa glede na hitro uveljavljanje skupščinskega sistema tudi na tem izredno pomembnem področju narodovega življenja.

V organizaciji smo obravnavali tudi vojaško sojenje trem občanom Slovenije. Kot organizacija se nismo vključili v javne pritiske in vnaprejšnje kvalifikacije postopkov, ker smo poskušali razumeti pravno državo tudi, kadar nas obstoječi predpisi človeško ali narodnostno prizadenejo. Vendar mora takemu stanju slediti zahteva po strokovni razlagi predpisov, usklajenosti z ustavnim sistemom in nato po njihovi spremembi, kadar so v nasprotju z njim in z doseženo stopnjo civilizacije. Bili smo pa resnično prepričani, da imamo glede jezika, pravice do njegove uporabe za Slovence v Jugoslaviji in za vse uradne postopke v Sloveniji vprašanje že zdavnaj rešeno. V izredno razvitem sistemu družbene zaščite in splošnega ljud-

skega odpora v Sloveniji smo tudi preživeli potrebo po tem, da vojaška sodišča sodijo občanom. Saj je stopnja podružbljanja tudi nekoč klasičnih vojaških tajnosti v Sloveniji tako visoka, da grožnja s postopki pred vojaškimi sodišči lahko resno zavre sistem podružbljanja. Mislim, da je ta proces odprl vrsto vprašanj tudi v sistemu SLO, zaradi katerih sta postala nujna hitrejša posodabljanje in demokratizacija celotnega obrambnega sistema.

Ob koncu naj razmišljam še o odnosih do že oblikovanih smeri razvoja v gospodarstvu, družbi in organizaciji komunistov, do t.i. treh reform.

Prednost udeležencev NOB je v tem, da se pri iskanju novega vedno naslanjamo na naša mladostna hotenja, slabost je pa v tem, da prenekateri pešamo v sposobnosti dojemanja novih procesov v svetu. Kadar govorimo o slovenskih narodnih interesih, vedno združujemo narodno in razredno, kar pa nekako ni več »primerno« za sodobni pristop, kot je razvidno iz številnih v zadnjem času objavljenih izjav v imenu raznih institucij. Vendar pa je ostal lasten vsem udeležencem NOB, tudi nekomunistom in vernim ljudem. Tako nam uspeva pri našem reševanju aktualnih vprašanj poenotiti razmišljanja v tem smislu, da je uresničevanje vseh naših zahtev možno samo tako, da imamo pravico razpolagati z vsemi rezultati našega dela in nacionalnega bogastva. Tudi samoodločba ni samo pravica, neodtujljiva z narodovim bitjem, ampak nam nalaga tudi vrsto dolžnosti do drugih narodov v jugoslovanski skupnosti.

Zato sem razumel velik del razpoloženja borcev tako, da od vseobsegajoče narodne svobode, dosežene med NOB, v ničemer ne odstopamo, da je le-ta uresničljiva v tej državni skupnosti, da pa moramo zato vedno znova obnavljati in razvijati vlogo našega naroda kot subjekta v tej skupnosti. Zato se neprestano sklicujemo na program OF, na SNOS in AVNOJ in navsezadnje tudi na ustavne temelje iz leta 1974, v katerih naj bi ta program bil vsebovan.

Vse dosedanje in tudi današnje reforme smo vedno sprejemali. Hoteli smo le njihovo dosledno uresničevanje. Nismo gojili nezaupanja v zasebno delo: podpirali smo zaupanje v kmeta in njegovo sposobnost za gospodarjenje brez zemljiške omejitve, zagovarjali smo nagrajevanje po delu ter tako nastale razlike med ljudmi – brez strahu pred bogatenjem; zagovarjali smo učinkovitejšo, vendar tudi tako davčno politiko, s katero spodbujamo širitev proizvodnih možnosti. O tržnem gospodarstvu govorimo že desetletje in upamo samo, da ga bomo dočakali. Skrbi nas predvsem nedorečenost naše socialne zaščite človeka in delavca, ki izvira iz skromnih materialnih sposobnosti družbe, ki je praktično brez vsakih rezerv.

Sočasnost gospodarskih in družbenih sprememb smo zagovarjali že doslej. Udeleženci NOB smo bili sposobni zadržati z OF demokratični duh na Slovenskem živ v časih največje radikalizacije življenja in mišljenja. Zato nas ne motijo pluralizmi, ki se danes uveljavljajo. Očitno pa že postaja, da se z nekaterimi »svobodami« izražanja vračajo v naš prostor tudi že vsiljevanje mnenj, ekskluzivnost in vzvišenost ter nedotakljivost nekaterih novih prerokov demokracije. Prevladujejo zagrizenost, nestrpnost do drugačnega mišljenja od tistega, ki se samo razglša kot novo in demokratično. Mojemu ali našemu »starčevskemu oportunizmu« zato pripisujejo zagovarjanje postopnosti, ne pa eksplozivnega preloma v stanje, ki naj bi bilo vsiljeno novo in boljše. Našo odločno opredelitev za radikalne spremembe vseh manifestacij družbenega življenja je zato treba sprejemati ob sočasni skrbi, da nas pri tem lahko spremlja vsaj z razumevanjem tudi jugoslovanski prostor, da zaradi ekscesnih situacij ne zavremo potrebe po večji, vendar v danih razmerah demokratični reformi celotnega sistema.

Na koncu tega razmišljanja se ponovno vračam k vprašanju, s katerim se

pravzaprav ukvarjam neprestano: ali je ZZB Slovenije kot družbenopolitična organizacija še v stanju, da kljub svoji dolgi zgodovini živi v našem prostoru, ne da bi zavirala sodobne družbene procese. Moj odgovor je pozitiven in osebno verjamem, da se ne umikamo s političnega prizorišča kot ovira novemu, niti objektivno niti subjektivno.